

**ПОЛІТИЧНА ДОВІРА ЯК ЧИННИК
УНИКАННЯ СОЦІУМНИХ РИЗИКІВ**

Розглянуто концепцію Ульріха Бека про теоретичні засади соціуму ризику для розкриття соціогенних і техногенних ризиків у сучасній Україні. Наведено причини їх виникнення, фактори та механізми подолання, серед яких політична довіра посідає чільне місце. Викладено сучасний інтеркультурний дискурс щодо умов солідаризації суспільства і формування довіри до влади.

Ключові слова: політична довіра, соціогенні ризики, техногенні ризики.

Ulrike Beck's conception is used for theoretical base of risk-society and revelation socio- and techno-risks in modern Ukraine. There are done bottoms of risks' appearing, factors and mechanisms of their overcoming, among them political belief takes essential place. Modern intercultural discourse about social solidarity and belief' forming to state authorities are analyzed.

Key words: political trust, socio-risks, techno-risks.

Ульріх Бек вказує на те, що Чорнобильська катастрофа стимулювала його мисленнєву роботу стосовно сутності сучасного суспільства, яка вилилась у створення концепції суспільства ризику [10, с. 188]. Після виходу у світ його праці багато дослідників стали розглядати сучасні суспільства як суспільства ризику, а це означає, що життя нашого суспільства постійно супроводжується виробництвом і продукуванням ризиків. Логіка розподілу ризиків у розвинутих країнах модерну, на думку У. Бека, пов'язана з тим, що внаслідок зростаючих процесів модернізації виробництва ризики набувають небачених розмірів і через досягнутий рівень технологій, соціальних і правових механізмів стає можливим об'єктивно зменшити і соціально обмежити вплив ризиків [5].

Як бачимо, У. Бек пов'язує феномен ризику з індустріально розвинутими країнами. На його думку, суть ризиків розкривається тільки на самих високих ступенях розвитку суспільства. Саме тоді вони виникають, залишаючись невлотимими, заснованими на евристичних здогадках про їх катастрофогенність і заставляють людину увесь час бути на варті і очікувати несподіваного. Визнані ризики є своєрідним детонатором, небезпечним не тільки для здоров'я природи і людини, але й у силу економічних, соціальних, політичних наслідків, тому що завжди присутній політичний потенціал катастроф. Наприклад, З. Бауман, ознайомивши сучасний стан суспільства як плінну сучасність, вказує на її головну суперечність: великий розрив між правом захищати свої права та можливістю управляти соціальними умовами, які роблять такий захист ймовірним (реальним чи нереальним) [3].

Цей розрив не можна подолати тільки індивідуальними людськими зусиллями, можливостями окремої життєвої практики. З. Бауман стверджує, що це питання політики з великої літери, але представники сучасної влади звільнили себе від відповідальності, перекинувши це на індивідуальну людину, доля якої і так важка і суперечлива. Антиномічність її життя в тому, що особистість повинна бути достатньо наполегливою, щоб отримати визнання, і достатньо гнучкою, щоб не суперечити свободі майбутніх зрушень у постійно змінюваних обставинах.

Проектуючи концепцію суспільства ризику на Україну, можна виокремити низку чинників, які вказують на велику "щільність" ризиків на її території. Збільшення техногенних ризиків у ній обумовлене збільшенням питомої ваги морально і фізично застарілих технологій, обладнання тими техногенними навантаженнями, які набагато перевершують аналогічні показники в розвинутих країнах (факти в надлишку поставляє телебачення і ЗМІ). Такими ж небезпечними є соціогенні ризики, пов'язані з перманентними трансформаціями суспільства, соціальними катастрофами великих і малих реформ, які продовжуються і до сьогодні.

Структурні і функціональні зміни в життєдіяльності суспільства, розпад окремих сфер, постійна заміна елементів в їх життєдіяльності, перехід в якісно інший стан – це ризик. Розпад людських спільнот, біженці, незаконна еміграція, "заробітчани", формування кримінальних угруповань, руйнування освоєного географічного і культурного простору внаслідок екологічних катастроф збільшують можливості ризиків. Маємо цілі зони, які оголошені зонами соціальних і екологічних небезпек. Якщо до цього долучити ідеологію і створювані в її рамках доктрини, які постійно змінюються, то за щільністю ризиків ми набагато перевершуємо розвинуті європейські країни.

Фінансова криза стимулювала виживання за рахунок посиленої експлуатації природних благ, середовищних ризиків, які продовжують накопичуватися. Хоча одні групи наживаються на виробництві ризиків, а інші страждають від них, сучасні ризики носять всеохопний характер і заражають усе суспільство. Принципово важливо, що зростаюче виробництво ризиків є чинником зміни не лише соціальної структури, а й політичного режиму суспільства, яке звикає жити в екстремальних ситуаціях раптових соціальних, політичних змін, змін політичних еліт, які нав'язують суспільству нові соціальні проекти побудови суспільства планово-корпоративного типу. Зусилля держави стабілізувати ситуацію в країні, які ми

спостерігаємо сьогодні, є також ризикогенними і непередбачуваними.

У процесі становлення громадянського суспільства в Україні склалась досить мобільна система політичних сил, політичних партій, соціальних рухів, позаурядових організацій – це і є реакція на неадекватну політику щодо уникання ризиків. Намагання традиційними методами розв'язувати нові проблеми, неадекватно реагувати на ситуацію, невміння відрефлектувати проблему професійно – це не лише втрата часу, що сама по собі становить загрозу для суспільства (так як іде боротьба не на випередження і пошук джерела ризику), а й продукування нових небезпек. У цій ситуації, на наш погляд, необхідно змінити характер реакції суспільства на виробництво, розповсюдження і споживання ризиків. Для цього необхідна рухлива і мобільна, багатовекторна система політичних сил (партій, рухів, позаурядових організацій). Чим більше небезпек і ризиків у суспільстві, тим більшою є ймовірність появи таких соціальних і політичних суб'єктів.

Зрозуміло, що ні держава, ні її громадяни не можуть жити в постійному очікуванні катастроф, катастрофічна свідомість як предмет теоретичних побудов і результат теоретичних рефлексій можлива, але жити в такій ситуації – руйнівна для життя і здоров'я людини і малоімовірно для суспільства. У зв'язку з цим важливим завданням науки в суспільстві ризику стає визначення допустимого рівня ризиків і “гра” на випередження, а не на їх ліквідацію. Це, у свою чергу, вимагає довіри громадян до влади, а влади до громадян. Категорія довіри є важливим механізмом демократичного розвитку, сприяє тим глибинним перетворенням суспільства, які забезпечують стабільність відносин у різних сферах суспільного життя. Довіра як моральна категорія є підставою для співпраці і взаємодії. У праці М. Вебера “Політика як покликання і професія” приділено увагу легітимності як особливому ресурсу владарювання, а рівень і характер довіри мас до влади виступає одним з видів влади [7].

Навіть з урахуванням того, що способи реалізації владних повноважень на початку XXI ст. дещо відрізняються від тих, що існували на початку XX ст., стан суспільної свідомості щодо владних повноважень правлячої верхівки зберігається. Навіть різка критика “партії влади” не є свідченням недовіри до легітимності самого режиму, оскільки люди втрачають довіру до лідерів набагато легше, ніж до політичного режиму в цілому. Тому лозунги типу “Я проти їх держави”, які вживались під час останніх виборів президента, малоімовірно могли знайти відгук у серцях людей. До того ж, як свідчать теоретичні розробки з проблем легітимності влади, зникає харизматичне лідерство, а те, що спостерігається сьогодні, можна назвати персоналізацією влади [9]. Хоча лідери і очільники партій намагаються підкреслити тотожність між собою і режимом у цілому, це далеко не одне й теж саме.

Аналіз відносин взаємної довіри, що існують між громадянами і політикумом у сучасній Україні, свідчить про їх відкритість і дискусійний характер, що є достатньо позитивним моментом. У той же час можна констатувати (представленість конфліктів інтересів в засобах ЗМІ, пресі, на телебаченні), що українська політична еліта уже пройшла етап високої довіри з боку громадян. За часів перебудови, становлення державності і незалежності, коли закладались демократичні інститути, рівень політичної довіри до влади був дійсно високим. Однак з кінця 1992 р. спостерігається поступове зниження довіри до президентів і уряду. Ця ситуація констатується соціологами протягом усього періоду незалежності України [17]. Ситуація не змінилась і сьогодні.

Зниження авторитету владних структур і політичних інститутів створює масове незадоволення системою розподілу, що призводить до соціальної напруги, а удавана соціально-політична стабільність не є соціальною згодою, а швидше – наслідком деморалізації суспільства, що виражається в нездатності на протестні форми виразу свого відношення при ущемленні інтересів. Наприклад, у Франції, коли уряд Н. Саркозі запропонував підвищити пенсійний вік на два роки, французи вийшли на вулиці; на пропозицію нашого – підвищити пенсійний вік на п'ять років – реакції з боку народу не послідувало. Хоча, як зазначив у своєму виступі губернатор Харківщини М. Добкін, підсумовуючи результати виборів до місцевих рад, ми маємо велику кількість протестного електорату, тих що голосують “проти всіх”.

Нездатність адекватно реагувати на ущемлення інтересів окремих груп сприяє фрагментуванню суспільства, створює прірву між людиною і суспільством, громадянином і державою. Людина нічого не значить для держави, відтак, і держава втрачає підтримку з боку громадянина. Відсутність актуалізованих спільних цінностей не дозволяє легітимним шляхом захищати групові інтереси, значить, накопичується суспільне невдоволення владою. У сучасних умовах немає вищої інстанції, яка керує, слідкує, карає, визначає правильне і неправильне, легітимне і не дуже легітимне. Світ став великим набором можливостей. З. Бауман стверджує, що нескінченність можливостей посіла місце вищої інстанції. Авторитетів тепер багато, вони змінюють один одного, в такій ситуації єдиним ефективним лідером залишається той, хто вибирає і таким чином підтверджує свій авторитет.

Авторитети тепер не керують – вони спокушають. Як стверджує Ж. Ліповецькі, все життя суспільства знаходиться під диктатом нової стратегії, яка руйнує виробничі відносини заради апофеозу спокуси. Таким є постмодерністське суспільство, яке характеризується глобальною тенденцією до скорочення авторитарних, жорстких відносин на користь індивідуалізму і різноманіття. Спокуса – не омана, вона є тим, що конструює наш світ через персоналізацію, урізноманітнення пропозицій, замінює насилля різноманітністю пропозицій. Спокушання вносить барви у світ – це “холодне руйнування” соціуму через усамітнення, яке здійснюється не за допомогою жорсткої сили, авторитету чи регламентуючої сітки, а за допомогою гедонізму, інформації та відповідального відношення. У кожную конкретну мить індивід відповідає на виклик швидкоплинної

реальності, він приречений на відповідальність, несе свій тягар свободи, яка і є відповідальністю за вибір [11].

Якщо розглянути сучасне суспільство як індивідуалізоване (втрата людиною контролю над більшістю соціальних і природних процесів, зростаючу у зв'язку з цим невизначеність і незахищеність людини перед змінами, які вона не здатна контролювати, прагнення за таких умов відмовитись від перспективних цілей заради негайного результату – все це призводить до дезінтеграції як соціального, так і індивідуального життя [1]. З. Бауман підкреслює, що, на відміну від сліпих економічних і соціальних сил, політика – є розумна і усвідомлювана людьми стратегія. З огляду на зменшення можливостей людини контролювати власну долю, зростання невизначеності людського буття життя в невизначеності стає ризиком, і соціальне життя стає ризиковою справою. Саме невизначеність детермінує ситуацію ризику, а ризик детермінує відповідальність.

Проблема відповідальності завжди пов'язана з проблемою свободи. З. Бауман у роботі “Свобода” вказує, що міра соціальної залежності в цілому залишається стабільною протягом століть, тим самим вона залишає необхідну умову існування та збереження людського суспільства. Оскільки немає людей поза суспільством, то ми маємо лише зміну способу соціального тиску на індивіда. У людини створюється враження, що вона покинута всіма і змушена діяти на власний розсуд та самостійно здійснювати вибір. Влада як єдине локалізоване джерело авторитету замінена на численні часткові авторитети, які часто не співвідносяться, а іноді і суперечать один одному [2]. У такій ситуації на перший план виходить діалог. Так, пізній М. Фуко переглянув свої ранні уявлення про владу як насилля та запропонував погляд на владу не як на обмеження свободи, а як на змагання суб'єктів (“агональний дискурс”). Наскільки всюдисущою і винахідливою є влада, настільки ж вправними щодо неї повинні бути громадяни. Наявність окресленої відкритості уможливлених владою життєвих стратегій індивіда пов'язана з динамізацією взаємодії держави та громадянського суспільства [13].

Більше немає великих лідерів, які б сказали, що робити і звільнили б від відповідальності (як це, наприклад, маніфестував Гітлер, звільняючи націю “від хімери моралі” і беручи відповідальність за її злочини на себе). У світі індивідуалізованому є лише інші люди, які можуть бути прикладом чи підкажуть, що робити, як вирішувати свої життєві проблеми. При цьому людина сама несе відповідальність за свої вчинки, за наслідки довіри слідувати даному прикладу. Саме довіра є орієнтиром у соціальному і політичному світі, довіра пов'язана з відповідальністю. Сутнісно новий характер ризику, який пов'язаний з плюралістичністю сучасного світу, актуалізує проблему довіри. Довіру не можна відслідкувати в умовах плинності, невизначеності і ризику, на довіру можна тільки покластися, довіру як віру у відповідальність. Довіра – це механізм, який забезпечує залучення суб'єктів до політичного процесу та політичної комунікації.

Значимість довіри в підтриманні соціального порядку – очевидна, бо в соціальній взаємодії відбувається обмін послугами, цінностями, ресурсами. На відміну від домовленостей, гарантованих юридично, більшість обмінів побудована на довірі, чесності, взаємовідповідальності. Для переважної більшості авторів довіра є реакцією індивідів на невизначеність повсякденного життя. Ф. Фукуяма визначає довіру як ставку на можливі дії інших людей, коли довіра дозволяє пом'якшити відчуття непередбачуваності майбутнього шляхом його розуміння як чогось даного [16]. Із двох видів довіри, виділених Е. Гідденсом (“персоніфікована довіра” в особистісних зобов'язаннях і довіра до абстрактних систем – “анонімних інших”), розглянемо другий вид довіри, бо саме вона виконує важливу функцію в політичних відносинах – забезпечує відчуття надійності цих відносин, є психологічне відношення, яке забезпечує ефективне спілкування, реалізує його суб'єкт-суб'єктну природу, можливість пошуку злагоди, заклики до якої звучать з трибун і телеекранів [8].

Психологи підтверджують, що довіра – це ризик, оскільки вона є ціннісним відношенням, заснована на позитивному сприйнятті Іншого. Виконуючи когнітивну, комунікативну, регулятивну, стабілізуючу функції, довіра зумовлює можливість оптимально вибудувати відносини в соціальному житті, пронизаному владними проекціями [12]. Довіра – індикатор моральності відносин. Коли суспільство стикається із “синдромом недовіри” до політичного режиму, коли люди бачать безвідповідальність режиму відносно себе, альтернативою стає відхід від громадянської позиції та переорієнтація на приватне життя. Таким чином суспільство розпадається і дезінтегрується [14].

У сучасних умовах навіть позитивно налаштованій на солідарність з народом владі варто зважати на плюралізм сучасних суспільств, який проявляється у фрагментації культур, релігій, стилів життя, що зумовлене процесами глобалізації. Збереження культурної, політичної ідентичності можливе шляхом солідарності та взаємодовіри. На це вказують соціологи, означивши ситуацію як конфлікт між загальним і одним: немає класів у класичному розумінні, солідарність стає ситуативною, а разом з нею довіра і відповідальність [4]. Як бачимо, довіра безпосередньо залучена до механізму легітимації влади, забезпечує соціальну базу підтримки інститутів влади та політичного і економічного курсу, який вони проводять. Суспільство продовжує бути суспільством ризику і довіра виступає конструктивною формою реакції на ризик.

З. Бауман стверджує, що робити раціональний вибір в еру миттєвостей означає прагнути винагороди, уникаючи наслідків і зобов'язань відповідати за них. Сьогоднішня винагорода обмежує цю відповідальність і пов'язана з управлінням. Сучасні управлінці – ті, що рухаються та діють швидко. Капітал отримує простір для

маневрів, а володарі капіталів вислизають від відповідальності перед тими, чию працю вони використовують. Слідкуючи за світовими тенденціями, приймаючи відповідні рішення, вони відмежовуються від тих, хто є жертвою цих рішень (скорочення робітників). Короткий термін замінив довгий термін і зробив ситуативність і миттєвість своїм ідеалом. Миттєвість стає надзвичайно емним поняттям, а безкінечна емність означає відсутність меж для того, що можна отримати в будь-яку мить [3]. Політика, таким чином, це вміння знайти правильне рішення, бо воно не дано. Якщо раніше відповідальність брав той, хто порушував правила, норми, закони, інструкції, то тепер самому треба визначити стратегію і відповідати за її успішність чи неуспішність.

Процес соціальних перетворень суспільства ми пропонуємо розглядати як прояв самоорганізації в суспільстві, в якому самовідтворюються діяльнісно-структурні потенціали і втілюючи їх соціальні і політичні сили, які своїми адекватними практиками структурують соціальний і політичний простір. Адекватна оцінка ситуації і можливих наслідків трансформаційних процесів неможливе без звернення до нелінійних принципів мислення, ризомного (Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі), трансверсального (В. Вельш) розуму і комунікативної раціональності (Ю. Габермас). Таким чином, у розумінні соціальних і політичних процесів провідним стає розуміння політичних сил, які своїми діями творять і відтворюють нерівні політичні можливості і здатні суттєво впливати на динаміку суспільства.

Підлягає перегляду і методологія утворення класів і страт сучасного суспільства. Це те, від чого ми відмовились і разом з крахом марксистсько-ленінської ідеології і ленінського визначення класів перестали взагалі вживати термін класи, який дискредитував себе в силу ідеологічної експлуатації. Але ж процес класотворення відбувається і в суспільствах пізньої чи “плинної сучасності”. До сучасних теоретиків класової теорії і теорії стратифікації можна віднести Р. Дарендорфа, Е. Гідденса, П. Бурдьє, Дж. Еванса, М. Хота, М. Севеджа, П. Соундерса. Спираючись на їх ідеї, можна визначитись стосовно методології вивчення процесів класотворення і соціального стратифікування. Усі вони підкреслюють основну тенденцію – зміщення класової нерівності від укорінення в економічній системі до інших в умовах плюралізму і не фіксованості виробничими відносинами.

Найбільш впливовий класово утворюючий чинник у сучасних суспільствах зв'язаний з факторами влади і контролю, професії, освіти, культури. Маємо зростання впливу таких чинників, як особистісні досягнення, індивідуалізованість смаків і уподобань, претензій на визнання, зростають емерджентні риси у критеріях класових визначень. Рухливими, трансгресивними стають межі соціальних поділів, багатомірними – структури класотворення. Це породжує нові форми соціального відчуження в ситуації поляризації можливостей: доступу до культури, освіти, контролю, влади тощо. Але, на наш погляд, неправомірним є відсунення на другий план економічних чинників чи їх “забуття”, нехтування ними. Особливо добре це продемонструвала світова економічна криза, надаремне з її настанням погляди знову повернулись до К. Маркса і його “Капіталу”.

Актуалізувались соціальні відносини з приводу капіталів. Це – відносини експлуатації і соціального відчуження, що створюють розколи в соціально-політичних структурах, де “Капітали” і їх розподіл виступають суттєвим чинником творення відмінностей у соціально-політичних взаємодіях і породжують напругу в соціальному просторі. Хоча на різних рівнях багатомірного соціального простору ціннісні феномени можуть проявлятися по-різному і створювати різні схеми класових розбіжностей. А як наслідок, необхідно теоретично виявляти різноманітність можливих форм прояву соціальних класів, щоб створити найбільш адекватну реальності теоретичну конструкцію процесів класотворення. Евристично плідною може виявитись синергетична концепція і синергетичні принципи руху складних соціально-політичних явищ і діялісна природа соціально-політичного процесу в ситуації повернення дієвця [15].

І у “плинній сучасності” можна констатувати наявність соціальних класів, які можуть бути використані для описування великих соціальних утворень, що виникають у результаті нерівності в розподілі структурних ресурсів і діялісних потенціалів у полях соціального і політичного простору, які набувають стійкості, консистентності, просторово-часової визначеності і здатні своїми діями активно впливати на суспільство. Тут ми скористалися ідеями П. Бурдьє, його ідеєю соціального простору в його макро- і мікроаспектах, що поєднують осі економічних, владних, соціальних, культурних ресурсів, габітусів і соціальних практик, за якими суспільство структурується і у чому прагне віднайти “практичний смисл” [6].

Поняття класу описує найбільш глибокий вид соціальної нерівності, що проявляється на різних рівнях і в різних полях соціального простору, здатне продукувати соціальні опозиції і розколи, відвойовуючи простір своєї перспективи і свободи, встановлюючи своє бачення ризиків, справедливості і відповідальності, борючись за “історичність” (А. Турен). Оскільки ми маємо суспільство пізнього модерну або плинну сучасність, то і процес класотворення не може бути завершеним, він відбувається через зміни усвідомлення соціальних ролей, свого “Я” в намаганнях самореалізації через засвоєння соціального і політичного простору в його особистісному, природному і культурному вимірах. Їх ресурс може бути реалізований через дію і утвердження і розширення власної свободи і відповідальності за вибір. Нереалізований діялісний потенціал створює ситуацію відчуження як нездатності в “індивідуалізованому суспільстві” (З. Бауман) розкрити свої сутнісні сили (К. Маркс).

Якщо в класичному капіталізмі економічні чинники виступали підвалиною класотворення, то в сучасності – це реакція індивідів на несвободу чи загрозу свободу, що відображає їх конкретне сприйняття і втілення в конкретно-історичних політичних формах. Особа використовує доступні комбінації соціально значимих ресурсів для прирощення свободи і заняття відповідних політичних і соціальних позицій у

ситуації нерівномірного розподілу ресурсів. Р. Дж. Колінгвуд використовує поняття “соціальна свідомість”. Вона стимулює бажання нарівні з усіма брати участь у політичному житті як акти волі, що усвідомила свою свободу. При цьому відбувається солідаризація чи відокремлення, конфронтація на підставі різних політичних і соціальних практик чи ціннісних установок. Подібні практики мають на меті змінити чи зберегти життєві шанси, свою свободу.

Політичні відносини як форми асоціацій і дисоціацій, солідарностей і опозицій з приводу свободи виразу “політичного Я” і бажання брати на себе відповідальність за наслідки. Таке “Я” є соціально-політичним продуктом і через взаємодії формує фрагменти тяжіння соціального і політичного простору. Таким чином, у методології класотворення первинним виступає не об’єктивність капіталів, якими володіють класи, а первинність проявів їх соціального і політичного “Я”, їх ідентифікації. При цьому сталі класи відрізняються подібністю не тільки соціальних ідентифікацій, але й подібністю об’єктивованих капіталів, статусною подібністю, подібністю “соціальної свідомості”, соціальних і політичних практик.

Процес класотворення конкретизується в тих життєвих можливостях і перспективах, які обумовлені такими ресурсами: громадянська позиція, ринкова ситуація, аскриптивні чинники нерівності (етнічні, походження, гендерні), мода, стилі життя, мова, що також здатні призводити до класових відмінностей. Вони створюють парадоксальну ситуацію поєднання індивідуального і загального, саме тлумачення особою себе і самоствердження в рамках загальної спільноти, яка приймає і поділяє очікування і цінності “Я”. Це ще раз доводить емерджентність природи класів, їх постійне становлення. Аналіз і рефлексія з приводу класотворення дозволяє мати уявлення про концентрацію і розподіл соціальних і політичних сил в просторі суспільства. Це не лінійна методологія, а енергетичний підхід гри соціально-політичних потенціалів у політичному просторі, де стихійно виникають і узгоджуються політичні дії, кооперуються ті, що займають подібні соціальні позиції і мотиваційні структури свідомості, вони мають подібні життєві шанси і спільно налаштовані представляти і відстоювати свій класовий інтерес.

Стосовно класотворення в українському суспільстві можна зазначити, що процесу самоорганізації увесь час загрожує хаотичний рух, що впорядкування вітчизняного соціального і політичного простору, детерміноване “ринковим” капіталізмом на фоні глобалізованої економічної кризи, тяжіє в минуле, а не в майбутнє. Нерівність запозичена у плюралістичних індустріальних суспільств поєднується з минулим радянським досвідом. Низькою є політична культура, несуттєвими ресурси впливу макрополітики, ідеології на життєвий світ особи. Власність і влада практично стали вирішальним чинником класотворення, не беручи до уваги такі ресурси, як зайнятість, професіоналізм, соціальний престиж, інтелектуалізм, які практично не впливають на структуру суспільства. Соціальний розкол відбувається по лініях влади.

Найбільш високу динаміку мають класи бізнесменів-підприємців, інтелігенція і інтелектуали, наймані робітники. Усередині себе вони неоднорідні, мають різний системотворчий потенціал, життєві шанси і соціальну свідомість, політичну культуру і політичні орієнтації, зорієнтовані на різні моделі соціальної взаємодії. Їх становлення відбувається на різній ресурсній базі, різному доступі до власності, освіти, ринкових і статусних можливостей. Особливо в жалюгідному стані знаходиться селянство і фермерство, де практично відсутня динаміка. У результаті ми маємо не просто диференціацію, а зростаючу соціальну напругу і небачену за своїми масштабами поляризацію, фоном якій слугує падіння шансів на зростання соціальних можливостей. Держава повинна відпрацювати механізми прав людини на реалізацію свободи, на достойне цивілізоване життя. Необхідно солідаризувати ті сили, що об’єднують суспільство, дозволяють достойно відповісти на виклики глобалізованого світу.

Наведений аналіз дозволяє показати принципову відмінність відповідальності за ризики і смисл класотворення в умовах сучасності від традиції їх опрацювання теоретичними дискурсами минулого, хоча є і збережені смисли. Відповідальність є характеристикою нашого буття, ми відповідальні за долю своєї країни, власну долю, природу і історію. Авторство проекту власного життя, його нереалізованість, неуспіх покладається на окремого індивіда, з нього виростають соціальні, політичні структури суспільства. Сучасні соціальні практики, незалежно від соціального поля їх здійснення, потребують творчого ставлення до того, що робиш, звідси успіхи і невдачі. Відповідальність – інтегруючий момент і для індивіда, і для суспільства, реалізація відповідальності є елементом сучасних соціальних і політичних практик.

Криза поглиблюється і загрожує перерости в перманентну, що стимулює повернення вчень К. Маркса, який викликає інтерес як теоретик, незалежно від ідеологічної експлуатації його в радянському минулому. В умовах фінансизації і віртуалізації капіталу експлуатується управлінська здатність, інтелект, які продукують когнітивний капітал – більш гнучкий і адаптивний. Експлуатовані класи – це вже не “білі комірці”, а люди “сингулярного модерну” з логікою самореволюціонізуючого капіталізму як результату тотальної свободи (Дженісон). Але це свобода симулякрів, які ще більше гноблять робітника, заставляючи його емігрувати з країни в країну, увесь час перекваліфуючись зі сфери одного капіталу в інший – таким є рух сучасного капіталістичного виробництва. І відповідальність за свою долю, статусну, класову позицію несе він сам.

Література:

1. Бауман З. Индивидуализированное общество / З. Бауман. – М. : Логос, 2002.
2. Бауман З. Свобода / З. Бауман. – М. : Новое издательство, 2006.
3. Бауман З. Текучая современность / З. Бауман. – СПб. : Питер, 2008.
4. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну / У. Бек. – М. : Прогресс-Традиция, 2000.

5. *Бекешкіна І. Е.* Демократизація в Україні: соціологічний діагноз / І. Е. Бекешкіна // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства* : зб. наук. пр. – Х. : ВЦ ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2001.
6. *Бурдьє П.* Практический смысл / П. Бурдьє. – СПб. : Алетейя, 2001.
7. *Вебер М.* Избранные произведения / М. Вебер. – М. : Прогресс, 1990.
8. *Гидденс Э.* Ускользающий мир: как глобализация меняет нашу жизнь / Э. Гидденс. – М. : Весь мир, 2004.
9. *Говлет М.* Дослідження державної політики: цикли та підсистеми політики / М. Говлет, М. Рамеш. – Львів : Кальварія, 2004.
10. *Култаєва М. Д.* Європейська теоретична соціологія ХХ-ХХІ століття : [навч. посіб.] / М. Д. Култаєва, О. І. Навроцький, І. І. Шеремет. – Х. : ВЦ ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2008.
11. *Липовецьки Ж.* Эра пустоты. Эссе о современном индивидуализме / Ж. Липовецьки. – СПб. : Владимир Даль, 2001.
12. *Скрипкина Т. П.* Психология доверия : [учеб. пособ. для вузов] / Т. П. Скрипкина. – М. : Akademia, 2000.
13. *Соболь О. М.* Проблема свободы у пост метафізичному дискурсі / О. М. Соболь // *Практична філософія*. – 2001. – № 1. – С. 12–34.
14. *Солових В. П.* Влада в системі суб'єкт-об'єктних управлінських відносин в державі : дис. ... к.держ.упр. : спец. 25.00.01 "Теорія та історія державного управління" / В. П. Солових. – Х., 2002.
15. *Турен А.* Возвращение человека действующего: очерк социологии / А. Турен. – М. : Научный мир, 1998.
16. *Фукуяма Ф.* Доверие. Социальные добродетели и созидание благосостояния / Ф. Фукуяма // *Новая постиндустриальная волна на Западе*. – М. : Academia, 1999. – С. 126–162.
17. *Шевчук В. О.* Влада у неklasичних формах демократії: політико-антропологічний вимір : дис. ... к.політ.н. / В. О. Шевчук. – Х., 2002.

Надійшла до редколегії 02.12.2010 р.